

KİTAP TANITIMI

Dr. Çağla D. TAĞMAT*

Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları
(16 Ocak 1921-14 Ekim 1921), (Hazırlayanlar: Çiğdem ASLAN-Mustafa
TOKER), Cilt I- (17 Ekim- 19 Temmuz 1922) Cilt II, T.C Ankara
Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları, No:48,
Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 2015.

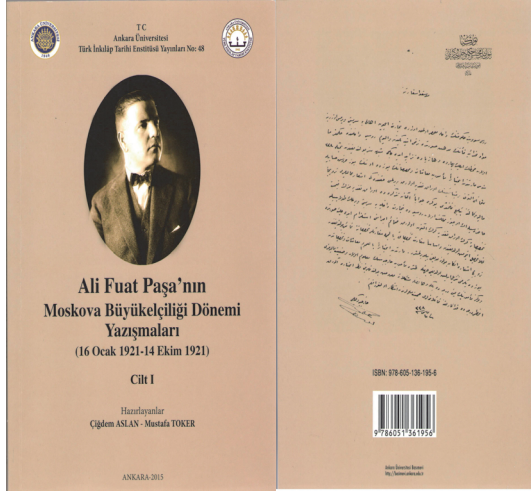
“*Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları*” adlı eser, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından 2015 yılında iki cilt halinde yayınlamıştır. Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği dönemindeki yazışmaları kapsayan söz konusu eser, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivindeki belgelere dayanılarak Çiğdem Aslan ve Mustafa Toker tarafından yayına hazırlanmıştır. Eser, Ali Fuat Paşa'nın çeşitli kişi ve kurumlarla yapmış olduğu resmi yazışmalarının transkript edilmesiyle oluşturulmuştur.

Çalışmanın öznesi olarak nitelendirilebilecek olan Ali Fuat Paşa (Cebesoy), 1882 yılında dünyaya gelmiştir. Erzincan Askeri Rüştiyesi'ni ve Saint Joseph Lisesi'ni bitirmiş, öğrenim hayatına Harp Okulu'nda devam etmiştir. Harp Okulunda okuduğu dönemde Mustafa Kemal ile tanışmış ve arkadaşlığını ilerletmiştir. Ali Fuat Paşa'nın bu dönemi konu alan “*Sınıf Arkadaşım Atatürk*” adlı bir anı kitabı da bulunmaktadır.¹ Ali Fuat Paşa, Harp Okulu'ndaki öğrencilik yıllarında Mustafa Kemal'den başka, Ali Fethi, Cafer Tayyar ve Enver (Paşa) gibi isimlerle de yakın arkadaşlık kurmuştur.² 1902 yılında Harp Okulu'ndan mezun olmasının ardından, Harp Akademisi'ne devam eden Ali Fuat Paşa, 1905 yılında mezun olmuş ve Roma'da Askeri Ataşelik görevine başlamıştır. Daha sonra Manastır ve Üsküp'e bağlı 7. Kolorduda görev almış ve Balkan Savaşları sırasında Yanya Kalesi müdafaalarında önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Birinci Dünya Savaşı yıllarında da çeşitli görevler alan Ali Fuat Paşa, 1916 yılı muharebelerine katılmış ve gösterdiği üstün başarılarından dolayı generalliğe terfi ettirilmiştir.

* Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, tagmat@ankara.edu.tr

¹ Ali Fuat Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk; Okul ve Genç Subaylık Hatıraları**, Baha Matbaası, İstanbul, 1967.

² Cebesoy, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, s. 20.

Birinci Dünya Savaşı sonunda, 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı Devleti ve İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasının ardından pek çok subay gibi o da İstanbul'a dönmüş ve bu kaotik ortamda görev beklemiştir. Ali Fuat Paşa ile Mustafa Kemal Paşa'nın İstanbul'daki günleri benzer şekilde gelişmiştir. Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal Paşa gibi ülkenin geleceğine dönük çalışmalara katılmış, toplantılarda görüşlerini açıklamaktan çekinmemiştir. Hemen her duyarlı subay gibi, Ali Fuat Paşa da İstanbul'un güvensiz ortamında ülkenin kurtuluşu için ciddi bir çalışma yapılamayacağını görmüş ve Anadolu'ya geçmek için fırsat kollamıştır. Mustafa Kemal Paşa'nın 9. Ordu Müfettişliği, Kazım Karabekir Paşa'nın da 15. Kolordu Komutanlığı görevine atandığı günlerde, Ali Fuat Paşa da daha sonra Ankara'ya taşınacak olan Konya'daki XX. Kolordu Komutanlığının başında bulunmuştur.³

Mustafa Kemal Paşa'nın 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkmasının ardından kolordu karargâhını Ankara'ya nakleden Ali Fuat Paşa,⁴ Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde oldukça önemli bir belge olan Amasya Tamimi'nin hazırlanması ve yayınlanması çalışmalarına doğrudan katılmıştır. Amasya Tamimi'nin yayınlanması sırasında Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunan Ali Fuat Paşa, Erzurum ve Sivas Kongreleri'nin hazırlıklarıyla da yakından ilgilenmiştir.⁵ Sivas Kongresi'nin toplanmasında çok önemli bir rol üstlenen Ali Fuat Paşa, Mustafa Kemal'in gerekli kişilerle irtibat kurmasında da kilit isim olmuştur. Hem ulusal örgütlenmenin geleceğinde hem de Ali Fuat Paşa'nın yaşamında, Sivas Kongresi sırasında Garbi Anadolu Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığı görevine atanması bir dönüm noktası olmuştur.⁶ Ali Fuat Paşa, bu dönemde Heyet-i Temsiliye'ye

³ Kazım Karabekir 24 Şubat 1919 yılında 15 Kolordu Komutanlığına, Mustafa Kemal Paşa 30 Nisan 1919 tarihinde 9. Ordu Müfettişliğine ve Ali Fuat Paşa ise 30 Haziran 1917 tarihinde 20. Kolordu Komutanlığına atanmışlardır.

⁴ Çiğdem Aslan- Mustafa Toker (Hazırlayanlar), **XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Haberleşme Kayıt Defteri (Eylül 1919- Kasım 1920)**, Cilt I, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınları No.45, Ankara, 2013, s. 9.

⁵ Ayfer Özçelik, **Ali Fuad Cebesoy**, Akçağ Yayınları, 1993, s. 75.

⁶ Özçelik, **a.g.e.**, s. 79, 92.

bağlı bir komutan olarak görev yaparken, Ethem Bey⁷ ile de yakın temasta bulunmuştur. Bu bağlamda Kuvayı Milliye içinde düzenli ordu geleneğinden gelen bir subay olarak örgütlenme çabalarına yön vermiştir.

Garbi Anadolu Umum Kuvayı Milliye Kumandanlığı görevini yürüten Ali Fuat Paşa, 1920 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasına tepki olarak, özellikle Adapazarı, Bolu, Düzce gibi bölgelerde çıkan ayaklanmaların bastırılmasında da önemli katkılar sağlamıştır. Ancak Ethem Bey'in başına buyruk olarak düzenlediği öne sürülen Gediz Taarruz'u hem Ali Fuat Paşa'nın hem de Ethem Bey'in Milli Mücadele'deki konumlarında köklü değişikliğe yol açmıştır. Gediz'e düzenlenen saldırının başarısızlıkla sonuçlanması, TBMM'ye bağlı düzenli bir ordu kurulması çalışmalarını tetiklemiş ve Ali Fuat Paşa 1920'nin Kasım ayında Ankara'ya çağırılmıştır. Ali Fuat Paşa, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla 9 Kasım 1920 tarihinde Moskova Büyükelçiliğine tayin edilmiş⁸ ve 19 Şubat 1921'de Moskova'ya gitmiştir.⁹ 19 Şubat 1921'de Moskova'ya varan Ali Fuat Paşa ve heyeti 21 Şubatta ilk müzakerelere başlamıştır.¹⁰

Ali Fuat Paşa, Moskova'da Ankara Hükümeti ve Sovyet Rusya ilişkilerine dair gerçekleştirilen görüşmelerde, kendisine verilen görevleri¹¹ başarıyla yerine getirmiş ve Sovyetler Birliği ile bir dostluk antlaşmasının imzalanmasında önemli rol oynamıştır. Uzun süren görüşmeler sonunda TBMM adına, 16 Mart 1921 tarihinde Sovyetler Birliği ile Moskova Antlaşması'nı imzalayan Ali Fuat Paşa, antlaşmanın imzalanmasından sonraki süreçte de Ankara Hükümeti ve Moskova arasındaki ilişkilerin denge unsurunu teşkil etmiştir.

“*Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları (16 Ocak 1921- 14 Ekim 1921)/ (17 Ekim 1921- 19 Temmuz 1922)*” adlı eser Ali Fuat Paşa'nın Türkiye için hayati önem taşıyan bir dönemde Moskova'daki görevi esnasında yapmış olduğu yazışmaları içermesi açısından önem taşımaktadır. Her ne kadar Ali Fuat Paşa'nın Moskova'daki görevine dair yazmış olduğu bir anı kitabı mevcut ise de, bu eserde arşiv dosyalarında kalan ve özellikle “*Moskova Hadisesi*” ile ilgili henüz yayımlanmamış pek çok belge yer almaktadır.

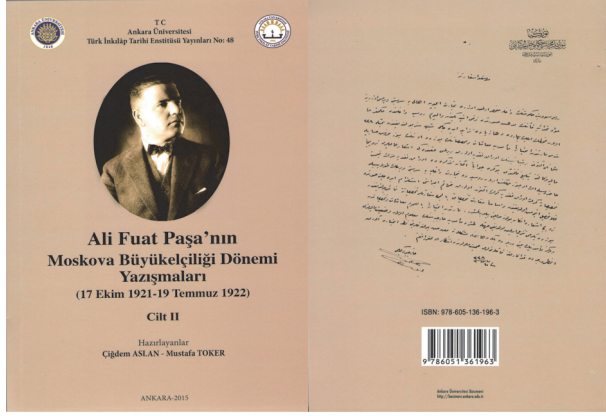
⁷ Ethem Bey ile ilgili bilgi verilirken “Çerkez” ifadesinin kullanılmaması iradi bir tercihtir.

⁸ Ali Fuat Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 1982, s. 7.

⁹ İğdem Aslan-Mustafa Toker (Hazırlayanlar), **Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları (16 Ocak 1921-14 Ekim 1921)**, Cilt I, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları No:48, Ankara, 2015, s. 1.

¹⁰ Cebesoy, **Moskova Hatıraları**, s. 178.

¹¹ Ali Fuat Paşa'ya verilen görevler; Sovyetler ile ittifak yapmak, ittifak yapılmaz ise bir dostluk anlaşması yaparak yardım sağlamak, Sovyet Komünizminin Türkiye'ye sokulmasını ve eski İttihatçıların Anadolu'ya girmesini önlemek ve Sovyetleri idare etmek. Aslan-Toker, **Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları (16 Ocak 1921-14 Ekim 1921)**, Cilt I, s. 2.

Eser, hem Ali Fuat Paşa'nın yazışmalarını kapsaması hem de bu yazışmaların Osmanlı Türkçesi'nden transkript edilmesi yönüyle, yine Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü tarafından 2013 yılında yayınlanan dört ciltlik "XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Haberleşme Kayıt Defteri

(Eylül 1919-Kasım 1920)" adlı eseri tamamlayıcı niteliktedir. Zira XX. Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın Haberleşme Kayıt Defteri adlı eser Ali Fuat Paşa'nın askeri kariyerindeki önemli bir sürece ışık tutarken, Ali Fuat Paşa'nın Moskova Büyükelçiliği Dönemi Yazışmaları adlı eser de onun diplomatik kariyerinde önemli bir görevde bulunduğu süreçteki yazışmalarıyla, Milli Mücadele döneminin dış politik atmosferini aydınlatmaktadır.

İki cilt halinde yayınlanan eser, Ankara Üniversitesi Yayınlarının 456. ve Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Yayınlarının 48. kitabı olarak, okuyucuyla buluşturulmuştur. 424 sayfadan oluşan ve 107 adet belgenin transkript edildiği birinci cilt, Ankara Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Erkan İbiş'in sunuş yazısı, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Temuçin Faik Ertan'ın önsözü, kullanılan kısaltmalar ve Mustafa Toker ile Çiğdem Aslan'ın kaleme aldığı giriş kısmıyla başlamaktadır.

Kitabın ikinci cildi ise 417 sayfadan oluşmaktadır. Ancak sayfa numaraları ilk cildin sona erdiği yerden devam etmektedir. Her iki cildin toplamı ise 841 sayfadır. 114 belgenin bulunduğu bu ciltte, Ali Fuat Paşa'nın 17 Ekim 1921- 19 Temmuz 1922 tarihleri arasında yaptığı yazışmalara yer verilmiştir. Her iki ciltte de belgeler kronolojik olarak sıraya dizilmiş ve orijinallerine de yer verilmiştir.

Kitabın giriş bölümünde, Çiğdem Aslan ve Mustafa Toker tarafından tasnif edilen, derlenen ve transkripsiyonu yapılan Ali Fuat Paşa'nın yazışmalarını içeren belgelerin, günümüz Türkçesi ile yazılma aşamasında uygulanan transkripsiyon yöntemleri, tarihlerdeki yazım farklılıkları, belgelerde geçen yer ve özel isimlerin nasıl transkript edildiği ve okunamayan kelimelerin ne şekilde belirtildiği gibi özel açıklamalara yer verilmiştir.

Kitabın birinci cildindeki belgeler incelendiğinde, Ali Fuat Paşa'nın Doğu Cephesi Komutanı Kazım Karabekir Paşa ve o dönemde Büyük Millet Meclisi Reisliği görevinde bulunan Mustafa Kemal Paşa'nın yanı sıra Hariciye ve Maliye Vekâleti ile yaptığı yazışmaların çoğunlukta olduğu dikkati çekmektedir. Ayrıca bu ciltte Moskova'da yaşanan gelişmeler, Sovyetlerin iç ve dış siyaseti, Enver Paşa'nın Moskova'daki faaliyetleri gibi çeşitli konularda, TBMM Hükümeti'ne iletilen bilgileri kapsayan belgelere yer verilmiştir.

Hem Türkiye'deki askeri gelişmeler hem de Sovyet Rusya ile olan ilişkiler açısından önem taşıyan bir süreçte gerçekleştirilen yazışmalar, kitabın ikinci cildinde de devam etmektedir. İkinci kitaptaki belgeler incelendiğinde, İttihat ve Terakki Fırkası'nın eski mensuplarının Moskova'daki faaliyetleri, dünyadaki gelişmeler ve bu gelişmelerin Moskova'daki etkileri, Sovyet Rusya ile diğer devletler arasındaki ilişkilere dair gerçekleştirilen yazışmalar dikkati çekmektedir.

Milli Mücadele dönemi, Milli Mücadele dönemi diplomasisi ve Türk-Sovyet ilişkileri konularında yapılacak pek çok araştırma için önemli bir başvuru kaynağı olma niteliğindeki bu çalışma, arşiv malzemelerini daha ulaşılabilir kılmakla kalmayıp, dikkatlerden kaçan fakat önemli bilgiler içeren el yazması belgelerin geniş bir kitleye ulaşması bağlamında da oldukça yararlıdır.

Eserde ayrıca, pek çok karşılıklı yazışmanın yer alması, olaylar arasında bir kopukluk oluşmasının önüne geçmiştir. Böylelikle Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivinde bulunan bu karşılıklı yazışmalar, bilinmeyen veya gölgede kalmış pek çok gelişmeyi, tutum ve bakış açısını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu da Milli Mücadele döneminin önemli bir halkası olan Türk-Sovyet İlişkilerine yepyeni bir boyut kazandıracaktır.